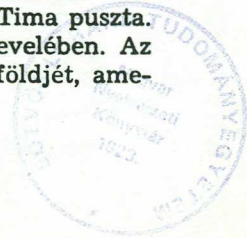

Pusztá személyneves helynevek névadóinak kérdéséhez

Egy-egy pusztá személyneves helynév névadójának kilétét bizonyosan megállapítani igen nehéz feladat. A nehézség a rendelkezésünkre álló forrásanyag természetében rejlik. A magyarországi elbeszélő források több alkalommal kitérnek arra, hogy egy-egy pusztá személyneves helynév kitől vette eredetét. E vonatkozásban krónikás alkotásaink közül kétségtelenül az etimologizáló hajlamú Anonymus viszi el a pálmát, aki egymaga számos helynév „névadóját” jelöli meg, így pl. Szabolcs és Bors (Bars) várét vagy Vajta helységét (SRH. I, 76, 96). A közlések megbízhatósága azonban erősen kérdéses, hiszen a mai napig bizonytalan, hogy Anonymus magyar és kun vezéreinek névsorából kit tekinthetünk valóban élt személynek, s kit olyan koholt figurának, akit a névtelen jegyző éppen helynévből keltett életre. Mindenesetre amikor 1210 táján P. mester olyan mondatokat ír le gestájában, mint amilyen Bors (Bars) vár kapcsán olvasható, hogy ti. az általa emelt várra Bors „a maga tulajdon nevét ruházta rá, úgyhogy Bors várának hívják” (PAIS DEZSŐ fordítása), akkor bizonyosan egy, a saját korában még eleven névadási gyakorlatot vetített vissza a honfoglalás korába. Sokkal több forrásértékkel bírnak azok az elbeszélő források, amelyek alkalmilag utalnak egy-egy pusztá személyneves helynév névadójára. Ilyen adat található a XIV. századi krónikakompozícióban, amely szerint Leventét „a Dunán túl, Taksony falvánál temették el: mondják, ott van eltemetve pogány módra nagyapja, Taksony is” (SRH. I, 344, GERÉB LÁSZLÓ fordítása). Hasonló adat olvasható a nagyobbik Gellért-legendában is. Innen arról értesülünk, hogy István király Marosvárt az Ajtony elleni hadjárat győztes hadvezérééről, Csanádról nevezette el, s azt is elrendelte, hogy a tartomány, vagyis a későbbi Csanád megye Csanád nevét viselje (SRH. II, 492).

Az elbeszélő forrásoknál sokkal ritkábban nevezik meg az oklevelek a pusztá személyneves helynevek névadóját, viszont gyér számú tudósításaik hitelt érdemlők, mivel semmiféle érdek nem fűződött a valóság elferdítéséhez. Számos tanulással jár az ide vonható adatok áttekintése. I. László király 1093. évi, a pannonhalmi apátság javait összeíró oklevele egymaga három példát is szolgáltat erre. Magyar fordításban így hangzanak a megfelelő részek: „A hetedik prédiüm az, amelyet *Kirci* adott, akinek nevérol van e hely nevezve. A nyolcadik prédiüm az, amely kolónustól kapta *uueinic* nevét... A tizenkettedik prédiüm az, amely kolónustól nyerte magának a *tumurdi* nevet” (PRT. I, 591). *Kirci* fekvése bizonytalan, *uueinic* (Vének) Győr megyében, *tumurdi* (Tömörd) pedig Komárom megyében terül el. A következő — ide vonását illetően némileg kétes — adat a Várad Regestrum 1219-re keltezett jogesetei sorában található: innen arról értesülünk, hogy a Miklós nádorispán mellett működő királyi poroszló *Tema* volt „a saját nevét viselő faluból” (de villa sui nominis: VR. Nr. 213). Ennek a *Temá*-nak a nevét viselheti a Veszprém megyei *Tima* pusztá. Sokkal biztosabb adat maradt ránk IV. Béla király 1259. évi oklevelében. Az uralkodó „a fehérvári és a szolgyagőri vár Zopokun felett fekvő földjét, ame-

lyen egykor a fehérvári várnépek közül *Rechun* és a szolgyayóri vár népei közül *Regun* telepedett meg, akiktől e föld állítólag nevét is nyerte”, eladományozta (ÁŰO. VII, 505). Az itt még kifejezetten nevén nem nevezett föld 13 év múltán már egyértelműen mint *Regun* föld (terra *Regun*) szerepel egy forrásban (ÁŰO. VIII, 414). A ma már e néven nem létező ingatlan Fehér megyében Baracska és Ráckeresztúr vidékén terült el (CSÁNKI III, 350, 315). Névtudományi munkák gyakran idézett példáját szolgáltatja V. István ifjabb király 1266. évi diplomája, amelyben az oklevél kiadója Parabuch comesnek ott felsorolt összes, különböző vármegyékben fekvő birtokairól ekként intézkedik: „e földek nevét teljességgel eltörölni parancsoljuk, valamint elrendeljük és előírjuk, hogy minden egyes földet Parabuch névvel nevezzenek” (ÓMOlv. 122). Megjegyzendő, hogy a királyi parancs nem teljesült, a földek később nem szerepelnek Parabuch néven. A felsorolt esetekben maguk az oklevelek nevezik meg a pusztá személyneves helynevek névadóit, s ezeket az információkat megbízhatókként kell kezelnünk. Az adatokból levonható tanulságok részint a névadók társadalmi állását illetik, részint pedig kronológiai vonatkozásúak. A példaanyagból világosan kitetszik, hogy a névadók között előkelő állású, számos birtokkal rendelkező vagy egyháznak földadományt tevő birtokos éppen úgy előfordul, mint az alávetett néprétegek közé tartozó kolónus vagy éppen várnépi elem (a korábbi történeti terminológia szerint várszolga). A névadásban tehát különböző társadalmi rétegek és osztályok képviselői vettek részt, a Parabuch-féle „hivatalos” névadást leszámítva leggyakrabban bizonyára anélkül, hogy akarták volna, vagyis az elnevezések megalkotása csoportlélektani szabályainak megfelelően tudattalanul. Idézett adataink a XI. század vége és a XIII. század dereka közti időből valók. Ennek azonban a pusztá személyneves helynévadás eleveensége időhatárai vonatkozásában perdöntő jelentőséget tulajdonítani nem lehet, hiszen nagyon is esetleges, hogy egy-egy oklevél megemlékezik-e a diplomában előkerülő föld vagy birtok nevének etimológiájáról, arról nem is szólva, hogy anyaggyűjtésünk további kiegészítése jelentősen módosíthatja a képet.

A földrajzi nevekkal foglalkozó kutató természetesen nem elégedhet meg a pusztá személyneves helynevek névadóit keresve azzal a néhány, összességében különböző értékű adattal, amely elbeszélő forrásokban és oklevelekben maradt ránk, s ahol maguk a kútfők megismertetnek bennünket a névadó személyével. A biztosnak tűnő adatok tanulságán elindulva járhatjuk utunkat, amely egyre kevésbé szilárd talajra visz el bennünket. Az alábbi példákban, ha az oklevelek kifejezetten nem is nevezik meg a pusztá személyneves helynév névadóját, azaz nem utalnak oksági viszonyra az azonos hangalakú személynév és helynév között, mégis erősen valószínűnek kell tartanunk azt, hogy ez az oksági viszony ténylegesen fennállt. Így amikor 1268—1269-ben *Ragald* nevű földről szerzünk tudomást, amely egy, örökös nélkül elhalt szatmári várjobbágyé, *Ragald*-é volt (CD. VI, 2/390), vagy amikor 1269-ben az utód híján meghalt *Olan*-nak hasonlóan *Olan* nevű földjéről olvasunk (HO. VI, 154), vagy amikor 1278. évi adatból arról értesülünk, hogy a Tornában lévő *Pozpeh* föld az örökös nélkül eltávozott *Pozpeh*-é volt (RA. 2902. sz.), nagy valószínűséggel feltehető, hogy a helynév az oklevélben megnevezett személytől nyerte nevét. Hasonlóképpen aligha lehetnek kétségeink, hogy a XIV. század folyamán a Hunyad megyei Sajótelek attól a *Benchench* (Bencenc) személytől kapta újabb, Bencenc nevét (s később neve ebben a formában állandósult), akinek fiai 1291-ben birtokolták (CSÁNKI V, 75). Hasonlót mondhatunk a bodrogi Töttös bir-

tokról, amelynek névadója bizonyos Bátmonostort kezében tartó Becsei Töttös volt (Acta Hist. Szeged. LV, 28; GYÖRFFY I, 709). Ezekben az esetekben az egyszerű névazonosságon túl birtoktörténeti mozzanat (ráadásul a személy és a hely nevének meglehetősen egyedi volta) erősítheti genetikus kapcsolatukat.

Már sokkal bizonytalanabb talajon mozgunk, ha azt kíséreljük meg névadóvá minősíteni, akinek névadó szerepére a névazonosság mellett földrajzi szempont utalhat, vagyis aki a nevével egyező nevű településen él, illetve későbbi időben az ő működési területén nevével azonos település bukkan fel. Csak a Vári Regestrumból véve példát, legalábbis elgondolkodtató, hogy *Athila* prédiomon *Athilá*-nak emberei élnek, illetve hogy *Scentus* (Szentés) zempléni várjobbágy nevével egyező falu bukkan fel utóbb Zemplénben (VR. Nr. 280, 275), de teljes bizonyosságot mondani ebben a kérdésben aligha lehet és szabad. Növeli a kétségeket, hogy a gyanúba fogott személyek apjának, nagyapjának nevét nem ismerjük, s nem győződhetünk meg arról, hogy azokat nem ugyanazon névvel illették-e. Számos példa hívja fel arra a figyelmet, hogy mily nagy óvatosságot kíván még a valószínű névadó személyének meghatározása is. 1257. évi királyi oklevél arról értesít, hogy Zalaudus veszprémi püspök *Thadeuka* (Tátika) várát törvényes úton szerezte Thadeuka nemestől (CD. IV, 2/429—430). Alaposabb vizsgálat nélkül könnyen hajlanánk arra, hogy a személy és hely neve között oksági viszonyt állapítsunk meg, s Tátika nevét e Tátikától eredeztessük. Ám ismerjük IV. Béla 1266. évi diplomáját, amely szerint e *Tadeuká*-nak az apját is *Tadeuká*-nak (CD. IV, 3/322) hívták, ami joggal bizonytalanná tesz bennünket a névadó személyének megjelölésében. S hogy ilyen jellegű vizsgálatoknál az adatok kronológiája mennyire fontos, azt két példa illusztrálhatja. 1321-ben több Barsa nembeli nemessel egyetemben *Borsa* (Barsa) comes is osztozik Barsa birtokon. Névadója az ingatlanok e comes mégsem lehet, mivel a birtok már 1216-ban *Bursa* néven szerepel. 1319-ben a veszprémi Lőrinte falut *Leurenté* (Lőrinte) fia, Tamás birtokolta, ám névadóként azért nem jöhet szóba, mert *Leurenté* település már 1233-ban előbukkan (Acta Hist. Szeged. LV, 18).

A névtanosra a névadó személyének megállapítását célzó vizsgálatai során számos csapda leselkedik. A biztos, valószínű vagy lehetséges névadó személyének meghatározására mégis vállalkoznia kell, mert csak ennek birtokában tud állást foglalni egyebek mellett abban a kérdésben, hogy milyen időszakra jellemző a pusztá személyneves helynévadás gyakorlata. A könnyebb ellenállás irányába mozdulnánk el, és bizonyos vétenénk az igazság ellen, ha hajolnánk MAKKAI LÁSZLÓ nemrégiben megfogalmazott feltevésére: „lehetséges, hogy a családban korábban is éltetett azonos nevű személy, s ez esetben az is szóba jöhet névadónak”, „egy-egy családban... gyakori a névismétlődés”, „mivel általános jelenség, hogy egy családban ugyanaz a személynév két-három nemzedékenként ismétlődik, a névadók tehát sokkal korábban is élhettek”, „visszaléphetünk... esetleg egy hasonló nevű korábbi névadóra”, „a névadó a hasonló nagypapa vagy még távolabbi ős lehetett” stb. (Nyr. CIII, 101). Az adatszerűen ismeretlen nevű nagypák, dédapák és távoli ősök természetesen viselhetek a leszármazottakkal azonos nevet, s ha ezt minden esetben következetesen végigvinnénk mint igazolhatatlan feltevést vagy ötletet, ezen az alapon lényegében a XI. századdal vagy akár Szent István korával le lehetne zárni a pusztá személyneves helynevek keletkezési korát. S hogy az efféle csapdákat elkerülhessük, mindenképpen nagy figyelmet kell fordítani a biztos vagy biztosnak tűnő adatokra, mert ezek önjelzően, önsúlyukon túl analógiás bizonyítékokat

szolgáltatnak. Arról is meggyőznek bennünket, hogy a családokban gyakori névismétlés ellenére sem szükséges lépten-nyomon a névadó személyét a magyar korai középkor írások által meg nem világított homályából elővarázsolni, hanem kellő körültekintés és mérlegelés, az adatok gondos vizsgálata után — olykor a tévedés kockázatát is vállalva — inkább annak higgyünk, amire forrásaink, írásos bizonyítékaink vannak. Ezért jár módszertani tanulsággal az az út, amit a biztosból, a szilárdból kiindulva a bizonytalan, az ingoványos felé haladva teszünk meg. Ennek kell érvényesülnie a történeti névtudományi kutatásokban is.

KRISTÓ GYULA